

**Sproget afhænger af stedet
- om sprogforandring i virkelig tid i Jylland**

Monka, Malene

Published in:
Maal og Minne

Publication date:
2014

Citation for published version (APA):
Monka, M. (2014). Sproget afhænger af stedet: - om sprogforandring i virkelig tid i Jylland. *Maal og Minne*, (2), 92-130.

Sproget afhænger af stedet – om sprogforandring i virkelig tid i Jylland

Av Malene Monka

I artiklen præsenteres resultaterne af et ph.d.-projekt ved Nordisk Forskningsinstitut ved Københavns Universitet, der undersøger sammenhænge mellem sted og sprogforandring. Projektet er en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid, hvor gamle og nye optagelser med 23 informanter fra tre jyske kommuner sammenlignes. Kvantitative analyser viser, at der er endog meget store forskelle mellem sprogforandringen de tre steder, hvilket ikke kan gribes af hidtidige modeller for sprogforandring. Kvalitative analyser viser, hvordan sprogbrugerne fra de tre kommuner dels har meget forskellige grader af metasproglig bevidsthed og dels har forskellige holdninger til den lokale sprogbrug. Ved at benytte en humanegeografisk tilgang til sted og inddrage en række forhold omkring de tre lokaliteter kan man forklare de fundne forskelle i sprogforandring samt forskellene i informanternes sprogholdninger og metasproglige bevidsthed.

1 Indledning

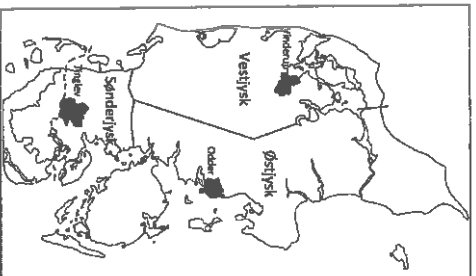
I Norge bruges dialekten ved køkkenbordet, mellem venner, i medierne, i universitetsundervisningen og i politiske sammenhænge (Røyneland 2009: 7). At tale dialekt i alle disse sproglige domæner er nærmest uænkeligt i Danmark. I nogle områder af landet benyttes der ganske vist stadig dialekt omkring køkkenbordet, og nogle steder også mellem venner, men i danske medier er brugen af dialekt stort set begrænset til karikaturer i reklamer, og der er ofte undertekster, når en dialekttalende en sjælden gang dukker op i sendefloden. I Folketinget og især i universitetsforelæsninger er det at tale dialekt i dagens Danmark næsten uhørt. Ikke alene ville man på grund af underbevidste sprogholdninger risikere at blive opfattet som uambitiøs og usikker (se for eksempel Andersen 2004, Kristiansen 1999, Kristiansen et al. 2003), men det ville også på

grund af helt bevidste sprogholdninger være "mærkeligt". På baggrund af mit nyligt afsluttede ph.d.-projekt ved Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, vil jeg stille skarpt på det danske sprogsamfund. Ved at inddrage en humanegeografisk tilgang til sted og sammenligne sprogforandringen tre steder i Jylland kan jeg vise, at der er nuancer i forandringsprocesserne, samt at der stadig er en del dialektal variation i den generation, jeg har arbejdet med.

2 Undersøgelsen

Vi starter imidlertid et lidt andet sted, for i første omgang handlede mit ph.d.-projekt ikke om sprogforandring og sted, men om sprogforandring og mobilitet. Det første overordnede forskningsspørgsmål var: Hvilke sammenhænge er der mellem mobilitet og sprogforandring i virkelig tid? Affødt af resultaterne af første forskningsspørgsmål opstod undersøgelsens andet overordnede forskningsspørgsmål: Hvilke sammenhænge er der mellem sted og sprogforandring? Det sidste fylder mest i denne artikel, men først nogle indledende ord om mobilitetsdelen af afhandlingen. Inden for dialektologi og sociolingvistik anses geografisk og social mobilitet for at være nogle af de vigtigste faktorer for sprogforandring (Labov 1967: 74; Chambers 2002: 117). Synkrone mobilitetsstudier har påpeget, at man ideelt set bør lave et diakront studie, hvor man har optagelser med de mobile informanter, både før og efter de flytter, og disse bør sammenlignes med gamle og nye optagelser med en bofast kontrolgruppe. Dermed kan man belyse, om en eventuel sprogforandring indtræder i forbindelse med mobiliteten, eller om de mobile informanter allerede markerer sig sprogligt anderledes, inden de flytter (Bowie 2000: 143). Man kan også belyse, om det er mobiliteten, der forårsager sprogforandringen, eller om der er tale om en generel sprogforandring i det samfund, der flyttes væk fra (Omdal 1994: 34; Andersson og Thelander 1994: 58). Min undersøgelse er et forsøg på at lave et ideelt design. Jeg har analyseret sprogforandringen mellem gamle og nye optagelser af 23 informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev kommuner, som ligger i tre forskellige jyske dialektområder (se figur 1 næste side).

I undersøgelsen sammenlignes sprogforandringen hos én kvinde og én mand fra hver af de tre kommuner – som har været geografisk og so-

Figur 1: Kort med Odder, Vinderup og Tinglev kommuners placering i tre jyske dialektområder.

cialt mobile¹ mellem de to optagelser – med sprogforandringen hos 17 bofaste informanter.² Som vi skal se nedenfor, viser de kvantitative analyser store forskelle i sprogforandringen på individ- og stedniveau. For at forklare disse var det nødvendigt at foretage kvalitative analyser af en række faktorer i de enkelte informanters liv, som det også er anbefalet af tidligere nordiske mobilitetsstudier (Omdal 1994: 24; Mæhlum 1986: 3; Andersson og Thelander 1994: 81; Kerswill 1994: 3; Sundgren 2002: 102; Ivars 1986: 220; Røyneland 1994: 206). De kvantitative analyser viser, at de mobile informanter taler mindre dialekt end bofaste infor-

1. Informanterne har været geografisk mobile, når de er flyttet fra deres hjemegn – i nærværende studie ideelt set så langt mod København som muligt, i realiteten så langt, at vedkommende ikke har kunnet opretholde daglig og tæt kontakt til det hidtidige bosted samt venner og naboer derfra (Andersen 2010: 13). Social mobilitet er, når informanterne har taget en længere uddannelse end deres forældre (Munk 2003: 9). I afhandlingen inddrages også *mental mobilitet*, der omhandler forskellen mellem at være et sted rent fysisk og at være mentalt tilknyttet til stedet. Labov viser allerede i sine tidlige studier, at geografisk orientering – der indebærer mental mobilitet – påvirker sprogbrugen (1967: 59). Og flere studier har taget udgangspunkt i, at stedbundethed hænger sammen med graden af lokal sprogbrug, så individens mentale orientering i dimensionen lokal–supralokal antages at blive afspejlet i sprogbrugen (for eksempel Skjætkeland 2001, 2009; Røyneland 2005; Hårstad 2010).
2. Informanterne boede i de tre kommuner, da de nye optagelser blev lavet.

manter fra samme sociale baggrund, allerede inden de flytter. Der er inddelt også nogle forskelle i materialet, der er relateret til det sted, informanterne kommer fra. Der er interessante forskelle mellem både de mobile og de bofastes sprogforandring, metasproglige bevidsthed og sprogholdninger, afhængigt af om de kommer fra Odder, Vinderup eller Tinglev. Det gav anledning til undersøgelsens andet overordnede forskningsspørgsmål om sammenhænge mellem sted og sprogforandring. Spørgsmålet blev belyst ved hjælp af kvalitative analyser af en række forhold knyttet til den enkelte lokalitet, samt analyser af hvordan lokaliteterne omtales af informanterne, og i hvilken udstrækning de blev kædet sammen med den lokale sprogbrug. Analyserne er inspireret af humangeografens tilgang til sted samt sociolingvistiske studier, der benytter denne tilgang.

3 Sted i dialektologi og sociolingvistik

Igenem de seneste år har Britain og Johnstone hver for sig i en række artikler kritiseret dialektologer og sociolingvister for at fremstille steder som statiske punkter på landkort, der danner baggrund for undersøgelser af sproglig variation. Dermed er sted gået fri af den kritik, andre sociolingvistiske kategorier som for eksempel køn, alder og stil har været udsat for (Johnstone 2004: 65; Britain 2002: 603). Britain og Johnstone mener, at man skal inddrage en hel række forhold ved det enkelte sted, for at forstå sprogforandringen på netop det sted; det gælder geografiske, historiske, sociale, socio-økonomiske, politiske, kulturelle og holdningsmæssige forhold (Johnstone 2004: 66; Britain 2010: 12).

Begge forskere er inspirerede af humangeografen, der opstod i slutningen af 1960'erne som en reaktion dels mod deskriptiv, korbaseret geografi og dels mod en ren socialkonstruktivistisk tilgang til sted (Cresswell 2004: 50f.). De er især influerede af den gren af humangeografien, der hedder *humanistic geography*, som fra 1970'erne begyndte at fokusere på sted som noget universelt. Tilgangen er influeret af fenomenologien og eksistentialismen og benytter kvalitative analyser af sammenhænge mellem mennesker og sted. Humanistiske geografer er interesserede i, hvordan mennesket konstruerer sted, og understreger, at forskellige mennesker kan opfatte og bruge det samme sted på vidt forskellige måder afhængigt af køn, alder, etnicitet og socialgruppetilhørsforhold (ibid.: 19).

Udviklingen i geografens og sprogvidenskabens tilgang til sted sker i tre nogenlunde sideløbende etaper, som er påvirkede af de samme intellektuelle og politiske strømninger. Første etape er indtil cirka 1960, hvor deskriptiv geografi og klassisk dialektologi er interesserede i at beskrive enkelte steder og deres sprog tilbundsgeografi. Sted bliver nærmest opfattet som en beholder for sprog (Britain 2002: 606f.; Johnstone 2011: 203). Efter anden verdenskrig skifter humangeografien sig ud fra den deskriptive geografi og lægger sig efter socialvidenskaberne og socialkonstruktivismen. I samme periode begynder Labov at interessere sig for sprogforandring og forsøger ved hjælp af kvantitativ sociolingvistik og fokus på alder, køn, klasse og etnicitet at finde orden i den sproglige variation (Johnstone 2011: 208). Men stedsbegrebet forbliver uproblematiseret. Britain påpeger for eksempel, at sted slet ikke er en variabel i Labovs New York-undersøgelse, hvor der kun fokuseres på ét kvart, nemlig Lower East Side (2009: 223). Fra 1970'erne begynder humanistiske geografer at interessere sig for stedernes fænomenologi. Men det er først i de senere år, sociolingvister er begyndt at vise interesse for sted som andet end et geografisk fikspunkt for sprogundersøgelser.

Når man arbejder med forskelle mellem den traditionelle sprogvidenskabs tilgang til sted og en tilgang inspireret af humangeografien, er det formålstjenligt at skelne mellem *space* (herefter *rum*) og *place* (herefter *sted*). Inden for sprogvidenskaben er det en vis begrebsforvirring omkring termene, fordi de både bruges i hverdagssproget og videnskabeligt (Cresswell 2004: 1). I undersøgelsen har jeg benyttet den afgrænsning, Horvath og Horvath anvender i deres undersøgelse af, hvordan /I/-vokalisering spredtes i ni australske og newzealandske byer (2001). De skriver:

Place and space represent a system of contrast within geography. Place effects refer to the ensemble of sociolinguistic conditions within a speech locality, whereas space effects refer to the relationship between speech localities. Space focuses attention on distance, proximity, or location; place addresses the effects of linguistic and social conditions within the particular speech community. Space and place operate together in the real world but their causal importance may vary from context to context. (ibid.: 53)

Horvath og Horvath konstaterer, at hidtidige spredningsmodeller kommer til kort, fordi de kun ser på *rum-effekter*, altså afstande, nærhed og

beliggenhed. Men så snart man inddrager flere lokaliteter, bliver det ifølge Horvath og Horvath tydeligt, at der er brug for fokus på *sted-effekter*, det vil sige de samlede sociolingvistiske betingelser, der kan forklare forandringsmønstrene på en given lokalitet. De samlede sociolingvistiske betingelser omfatter de forhold, Johnstone og Britain peger på, nemlig stedets geografiske, historiske, sociale, politiske, kulturelle, holdningsmæssige og socioøkonomiske forhold. Ved at undersøge flere sprogsamfund både med hensyn til rum- og sted-effekter kan man både beskrive forandringsforløbet i den enkelte by og adskille universelle tendenser fra lokale (ibid.: 54–55).

En anden kritik af den hidtidige dialektologis og sociolingvistik tilgang til sted fremsættes af Quist, der påpeger, at det er problematisk, at der foretages en automatisk kobling mellem sprog, sted og krop, hvor undersøgelsesobjektet er én sproglig varietet, knyttet til indfødte (kroppe) fra ét bestemt sted (2010: 641). Quist mener, denne kobling er uholdbar i det senmoderne sprogsamfund, hvor der både er social mobilitet mellem samfundsgupperne og geografisk mobilitet inden for og over landegrænser (ibid.: 633). Quist foreslår i stedet, at koblingen skal ses som en social konstruktion med komplekse og dynamiske forbindelser (ibid.: 646). Som man kan se nedenfor, viser resultaterne af min undersøgelse med al tydelighed, at en automatisk kobling mellem sprog, sted og krop er uholdbar, hvis man som sprogforsker vil forklare sprogforandringsmønstrene i Odder, Vinderup og Tinglev. Undersøgelsen viser imidlertid også, at hvis en dialekt skal have chancer for at overleve i den globaliserede verden, er det vigtigt, at sprogbrugene har en forstilling om, hvordan man skal tale, hvis man er fra et bestemt sted.

4 Data

Undersøgelsens informanter blev optaget første gang i 14–20-årsalderen i perioden 1978–89 og indgår i tidligere undersøgelser fra Odder (Nielsen og Nyberg 1988, 1989, 1992, 1993), Vinderup (Kristensen 1980) og Tinglev (K.M. Petersen 1986). Alle informanter fra Odder og Vinderup blev geninterviewede i 2005–10 af medarbejdere ved Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, hvor de indgår i undersøgelser af sprogforandring i virkeligt tid (for eksempel Gregersen et al. 2009; Maegaard et al. 2013; Jensen og Maegaard 2012). Tinglev-informanterne blev geninterviewede i 2009–10. De indgår i den

opindelige undersøgelse af sprogbrug blandt en-, to- og flersprogede børn ved Institut for Grænserregionsforskning (Pedersen 1986) samt i en bøg værende undersøgelse af sproglig forandring i virkeligt tid ved Syddansk Universitet (Pedersen 2004). Til min undersøgelse udvalgte jeg 23 informanter, der kunne belyse de overordnede forskningspørgsmål, og så bort fra informanter, der var flyttet over kortere geografiske afstande og/eller ikke havde været socialt mobile.³ Undersøgelsens informanter fordelte sig således på de tre kommuner:

Kommune	Mænd	Kvinder
Odder	5	4
Vindrup	6	4
Tinglev	2	2

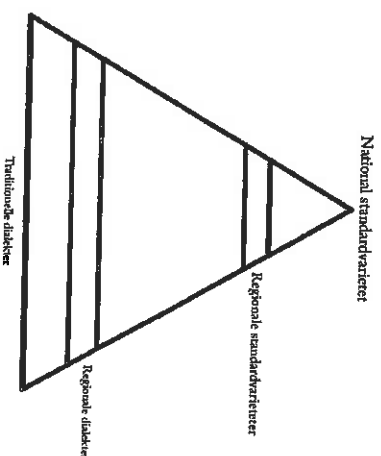
Tabel 1: Fordelingen af informanter på baggrund af deres hjemkommune i de gamle optagelser

For hver informant er der foretaget kvantitative og kvalitative analyser af én gammel og én ny optagelse, hvor informanterne taler med en interviewer, hvis sprog opfattes som "rigsdansk" i lokalsamfundet. De gamle optagelser er mellem 7 og 30 minutter lange og forholdsvis for melle, de nye optagelser er sociolinguistiske interview på cirka halvdelen time. Idet der sammenlignes gamle og nye optagelser med de samme mennesker med et vist tidsrum imellem, er der tale om et *panelstudie* i *virkelig tid* (Bailey 2001: 329). Afhængig af hvilket projekt informanterne opindeligt deltog i, findes der ud over de analyserede interview forskellige datatyper med dem, for eksempel selvoptagelser, gruppeoptagelser med kammerater, interview med dialektalende interview samt spørgsmål med vurderinger af egen sprogbrug. Disse data indgår i undersøgelsens kvalitative analyser.

3. Fra den opindelige Odder-undersøgelse er 33 af de opindelige 82 informanter blevet geninterviewede, fra den opindelige Vindrup-undersøgelse er 21 af de opindelige 24 informanter blevet geninterviewede. Fra den del af den opindelige Tinglev-undersøgelse, der foregik på den danske skole, er der foretaget nye interview med ni informanter fra den aldersgruppe, jeg arbejder med. Alle interview samt supplerende interview med unge fra Odder og Vindrup anno 2006 indgår som baggrundsviden i undersøgelsen.

5 Variable på forskellige sproglige niveauer

Når man både vil lave kvantitative analyser af lingvistiske variable og kvalitative analyser af, hvad informanter siger om deres sprogbrug, bliver man nødt til både at forholde sig til sprogforskerens og sprogbrugers tilgang til sprog. Når de to parter ofte taler forbi hinanden, skyldes det ifølge I.L. Pedersen, at sprogforskeren ser sprog som elementer såsom fonemer og morfemer, mens sprogbrugeren har et mere holistisk sprogsyn, hvor sprog er en social realitet – det er "sprog" eller "ord" (1999: 19). I nærværende undersøgelse indtages sprogforskerens sprogsyn i de kvantitative optællinger af enkeltvariable, der på baggrund af sproglige kriterier kan tilskrives én bestemt sproglig brug. Sprogbrugers sprogsyn indtages i kvalitative analyser af, hvordan informanterne kategoriserer deres eget sprog, og hvad deres holdninger er til det. Auer og Hinskens' model over et arketyrisk sprogsamfund kan være med til at illustrere, hvilke sproglige niveauer undersøgelsen belyser i de kvantitative analyser (1996).

Figur 2: Model over et arketyrisk sprogsamfund (oversat efter Auer og Hinskens 1996: 7; figur 1)

Auer og Hinskens' model er en abstraktion over den lingvistiske udvikling i Europa de sidste cirka 200 år. Den nationale standardvarietet er placeret i toppen, og de traditionelle, rurale dialekter i bunden, desuden er der indsat nogle niveauer, der repræsenterer mere eller mindre fokuserede mellemformer. Trods store interne forskelle i de europæiske

sprogamfund er der tale om to overordnede fællestræk: *konvergens* og *divergens*, hvor de sproglige varieteter strukturelt set nærmer sig hinanden inden for de enkelte nationaliteter, og hvor varieteter, der er del af samme dialektkontinuum, fjerner sig fra hinanden, hvis de er adskilt af nationalitetsgrænser (1996: 1). De sproglige varieteter kan nærme sig hinanden, enten ved at de enkelte dialekter konvergerer (horisontalt) mod hinanden, så sættræk udviskes, og træk, der er tilknyttet større regionale områder, bevares, eller ved at dialekterne konvergerer (vertikalt) mod standard-sproget. Resultatet af både den horisontale og den vertikale konvergens er dialektivelleing, hvor der bliver færre snævert geografiskbundne træk (Auer 2000: 15). Jeg fokuserer på dialektvarianter, der nærmer sig standard-sproget ved vertikal konvergens.

I Danmark tager standard-sproget afsæt i københavnisk, og alle sprogforandringer registreret fra 1960'erne og frem tager udgangspunkt i hovedstaden (Brink og Lund 1974, 1975; Pedersen 1996; Kristiansen 2009).⁴ Danmark er sprogligt set et af de mest standardiserede lande i Europa. Fra 1960'erne blev de danske dialektvarianter enten afløst af varianter fra en nabodialekt med større prestige ved horisontal konvergens, eller dialektord blev erstattet af standardord – ofte udtalt på dialekt – ved vertikal konvergens (for uddybning se Pedersen 1994, 2003, 2005, 2011). I undersøgelsen benyttes *standarddansk* om den mest standardiserede varietet. Dermed understreges, at der er tale om en varietet, der er opstået som følge af en standardiseringsproces i retning af et københavniskbaseret talesprog, samt at der er tale om et ideal – et ideal som det bør bemærkes, at hverken informanter eller interviewere når, man kan blandt andet på baggrund af intonationen høre på dem alle, at de er fra Jylland.

Det næste trin i modellen kalder Auer og Hinshens *de regionale standardvarieteter*. De skriver:

These demarcated varieties should be characterized linguistically by a certain amount of rigidity of the co-occurrence restrictions holding among the typical features of each variety in the repertoire, but they should also have an acknowledged folk-linguistic status, i.e., the speakers should be aware of these varieties and their conditions of usage. (1996: 6)

4. Inden for dansk sprogforskning skelnes mellem højt- og lavt københavnisk (se Brink og Lund 1974) eller konservativt og moderne københavnisk (se Kristiansen 2009)

Senere skriver de, at en fremvoksende regional standardvarietet "may be the outcome of a deliberate but only partly successful effort on the part of the dialect speakers to acquire the national standard variety" (ibid.: 8). Det er således ikke helt klart, om sprogbrugerne skal være bevidste om en regional standard, eller om der blot skal være tale om et forsøg på at tale standard. Desuagtet kan modellen illustrere, hvor de variable, der indgår i de kvantitative analyser, befinder sig på det sproglige kontinuum.

De to nederste trin i modellen kaldes *traditionelle dialekter* og *regionale dialekter*, der skelnes således imellem rurale dialekter og dialekter, der er konvergerede mod hinanden. De regionale dialekter er som regel opstået ved konvergens mellem omkringliggende dialekter og er forenklede i forhold til disse. De kan være opstået på et tidspunkt, hvor der ikke var stor indflydelse fra standard-sproget, ligesom de har en stilistisk og prestigemæssig funktion (ibid.: 10f.). Ved at skelne mellem traditionel og regional dialekt mener K.M. Pedersen, at sprogforskeren kan komme de sprogbrugere i møde, der opfatter sig selv som dialekttalende, men som ikke taler traditionel dialekt (1986: 189). Hvis der kun skelnes mellem traditionel dialekt, regional-sprog og rigsdansk, afskærer sprogforskeren sig ifølge K.M. Pedersen fra at registrere kodeskift, der er funktionelle for sønderjyder. Hun foreslår ligesom Auer og Hinshens en skelnen mellem fire sproglige niveauer: 1. sønderjysk, 2. sønderjysk iblandt regionale og/eller rigsdanske former, 3. rigsdansk, 4. rigsdansk iblandt regionale og/eller sønderjyske former (ibid.: 58f.). Hun skriver, at nr. 2 og 4 opfattes som henholdsvis korrekt dialekt og rigsdansk af sønderjysktalende. I en nyere artikel kalder hun nr. 1 og 2 for henholdsvis *traditionel* og *moderne sønderjysk*. Moderne sønderjysk er fælles for Sønderjylland og har en del sættræk fra en eller flere af de traditionelle dialekter, men der er ikke et krav om et fast antal sættræk og heller ikke, at disse skal indgå i bestemte kombinationer. Moderne sønderjysk opfattes som "sønderjysk" af sprogbrugere (2010: 188). I.L. Pedersen foreslår ligeledes, at man skal analysere, hvor mange funktionelle koder sprogbrugere i et givent sprogamfund benytter, idet dialekt og standard på sprogbrugsniveau er variable størrelser. Hun skriver:

'Næsten-dialekt' er udtryk for en lokal identitet, og omend den måske er fælles for et noget større lokalområde end den traditionelle dialekt, kan man roligt fjerne "næsten" fra betegnelsen. Den fungerer som den lokale dialekt, det er blot en yngre og mere nivelleret dialekt. (1999: 33)

Tendensen i nyere nordiske studier er, at der skal færre og færre lokale varianter til for at signalere lokaltilknytning. For eksempel skriver Schjøning om unge Vinderup-boere "at jo mere dialekten bliver nivelleret, jo mindre skal der til, før en sprogbrug af sig selv og andre kan beskrives som dialektalende" (2010: 10). Hernes skriver om de unge fra Os, at de kategoriserer sproglig variation på et kontinuum mellem 'osmål/nynorsk' og 'bergensk/bokmål': "Det språklege handlingsrommet dei gjev seg sjølv og andre på same alder (dei objektiverte språknemene) ser ut til å vera knytt til bøyingsendingar og leksikon, og må haldast innfor visse grenser" (2006: 279). Røyneland konstaterer, at der blandt de unge i Røros er rimelig stor spændvidde for, hvad der opfattes som dialekt, og hun konkluderer, at enhver generation må vælge, hvad der er dialekt nok for dem til at fungere som identitetsmarkør (2005: 338).

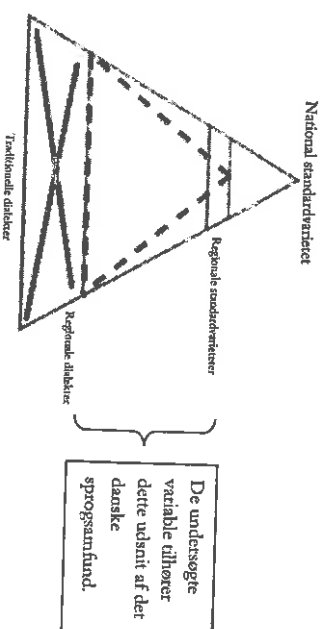
6 De sproglige variable

Nedenfor indtegner jeg sprogsamfundene for Odder, Vinderup og Tinglev, som de ifølge de tidligere undersøgelser så ud, da informanterne voksede op. Derefter præsenterer jeg de sproglige variable, der indgår i de kvantitative delundersøgelser. Som det vil fremgå, var der allerede stor forskel på, hvor meget dialekt der var tilbage de tre steder, da de første optagelser blev lavet.

6.1 Odder

Nielsen og Nyberg konkluderer, at det ikke er muligt at afgrænse og beskrive et eller flere nogenlunde konsistente sproglag mellem dialekt og standardprog i Odder i slutningen af 1980'erne (1992: 180). De 16 træk, der omtales som "dialektræk", høres kun sjældent hos informanter født 1906-46 og næsten ikke hos informanter født efter 1946 (ibid.: 162). På baggrund af Nielsen og Nybergs resultater ville en abstraktion over sprogsamfundet i Odder, da informanterne voksede op, se ud som i figur 3.

De traditionelle dialektræk er forsvundet, og der er ingen klare afgrænsninger på vejen mod standardsproget. På Auer og Hinckens' model befinder de lokale varianter sig mellem regionalstandard og den regionale dialekt. De variable, der præsenteres i tabel 2, er af Nielsen og Nyberg udpegede som særligt relevante for sprogborgen blandt unge i slutningen af 1980'erne (1992: 92).

Figur 3: Sprogsamfundet i Odder anno 1986 med angivelse af, hvor de undersøgte variable befinder sig. Bemærk, at de stiplede linjer viser, at der er tale om en abstraktion uden faste grænser.

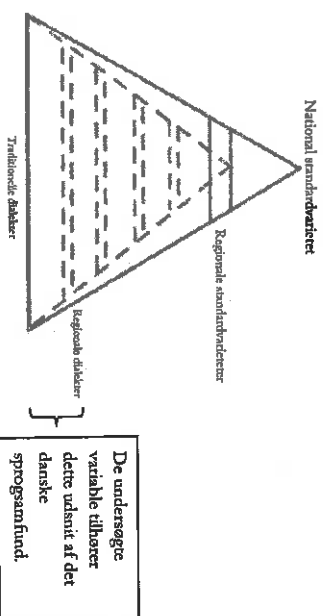
Variable	Beskrivelse	Standard	Regional
BLØDD F	Løbende af -d i ord hvis standardvariant i trykkelige stavelser er [p]	-d	-(d), nul
OR	Løbende af skriftens -or i visse ord, for eksempel <i>skjorte</i> og <i>trov</i>	oʀ	hʀ, hʀʀ
-ET	Løbende af -et i endingen i <i>meget</i>	-et	-et, (-et)
-ET	Løbende af -et i <i>meget</i>	-et	-et, (-et)
-EDE	Løbende af -ede i præteritum (for eksempel <i>størkede</i>)	-d (stavelseslængde eller efterfulgt af [p])	-et, (-et)
DENIDET	Enkeltstet der og der efter pronomener, præpositioner og verber	-et/-de	-(et)h / -et
SÅDAN	Løbende af <i>sådan</i>	sådn, samh	så, h
OOSA	Løbende af <i>også</i>	så(ə)	så, h

Tabel 2: Variable der indgår i de kvantitative analyser for sprogborgen i Odder (for uddybning se Monka 2013: 84f.).

De undersøgte variable er udbredte i et større geografisk område (Nielsen og Pedersen 1991), for eksempel benyttes de i Danmarks andenstørste by, Århus (Nielsen 1998), der ligger 20 kilometer fra Odder. Hvis en informant fra Odder har lokale varianter af alle undersøgte variable, vil vedkommende ganske givet blive opfattet som "jyde", og det vil formentlig blive bemærket (også i andre dele af Jylland), men vedkommende ville ikke automatisk blive opfattet som "bondsk", idet sprogborgen konnoteret tilknytning til Århus-egnen. Sprogburgerne i Odder skelner ikke mellem to funktionelle koder, og de opfatter ikke sig selv som dialektalende.

6.2 Vinderup

Kristensen har beskrevet sprogsamfundet i Vinderup i flere undersøgelser (1977, 1979, 1980) og har på baggrund af lingvistiske analyser inddelt sprogsamfundet i seks sprogrtrin: 1. dialekt, 2. dialektnært, 3. blandings-sprog I, 4. blandingsprog II, 5. blandingsprog III og 6. rigsmålsnært sprog (1977: 83). Efterom Kristensen ikke benævner nogen af sprogrtrinene "rigsmål", skal den mest standardnære sprogrtrin i Vinderup ateg-nes som regional standard på Auer og Hinshens' model. Med hensyn til om der skal indføres trin mellem regional standard og dialekten, skriver Kristensen med henvisning til det, han kalder Inger Ejskjær's "vage re-gional sprogsdefinition", "at det er lykkedes mig at vise at der er mere sy-stem i kompromisforsøgene end Ejskjær's formuleringer lader formode" (1977: 83, for uddybning se Monka 2013: 56f). Kristensen finder, at dis-tributionen af de sproglige variable i betydeligt omfang følger nogle *co-occurrence-regler*, så brugen af én given dialektvariant medfører statistisk sandsynlighed for, at andre dialektvarianter er distribueret på en bestemt måde i forhold til denne (1977: 42). Det er på baggrund af disse distribu-tionsregler, Kristensen indfører de seks sprogrtrin. Sprogsamfundet i Vin-derup i slutningen af 1970'erne kan ud fra Kristensens resultater gengives som i figur 4. De seks sprogrtrin er afsat vilkårligt og siger intet om de faktiske sproglige forskelle, blot at de er distribueret systematisk i for-hold til hinanden.

Figur 4: Sprogsamfundet i Vinderup anno 1978 med angivelse af, hvor de un-derøgte variable befinder sig. Bemærk, at de stiplede linjer viser, at der er tale om en abstraktion uden faste grænser.

De undersøgte variable er:

Variable	Beskrivelse	Standard	Dialekt
V-STØD	Vestjysk stød undtagen i <i>ikke</i> . Vestjysk stød findes undeløseligt form blussende p, i og k, hvor disse er i oprindelig indlyd eller alene lyd i trykstærkt stavelse. Vestjysk stød findes også i ord, hvor p, i og k er kommet i indlyd på grund af en senere apokope (Ringgaard 1960: 10).	For eksempel: <i>hoppe</i> vb., <i>kirke</i> sb.	<i>høp</i> , <i>guld</i>
IKKE	Vestjysk stød i <i>ikke</i> (også når det står enkeltvis)	<i>egge</i> eg	<i>et</i>
KLUSIL	Klusilring. I oprindelige enstavelsesord med lang i, u og y forekommer en pansatisk klusil i stedet for det læleskudte stød.	For eksempel: <i>lid</i> sb., <i>lys</i> adj./sb., <i>hus</i> sb.	<i>lil</i> , <i>lyks</i> , <i>huds</i>
EE	I udvalgte af standardprogets lange e er diftongert til [iə] i ord som <i>bet</i> og <i>ben</i> , og til kondiftongen [jə] i <i>lakonet</i> og i sammensætninger som <i>hævnang</i> og <i>standbygge</i> . Diftongert af standardprogets lange o er i <i>forlyd</i> diftongert til kondiftongen [jəu] i ord som for eksempel <i>ost</i> og <i>orm</i> . I indlyd som i for eksempel <i>kone</i> er udtales [jəu], og i udlyd som for eksempel i <i>bro</i> er udtales [jəu].	For eksempel: <i>ben</i> sb., <i>en</i> num.	<i>br'an</i> , <i>jeu'</i>
OO	I udvalgte af standardprogets lange o er i <i>forlyd</i> diftongert til kondiftongen [jəu] i ord som for eksempel <i>ost</i> og <i>orm</i> . I indlyd som i for eksempel <i>kone</i> er udtales [jəu], og i udlyd som for eksempel i <i>bro</i> er udtales [jəu].	For eksempel: <i>orm</i> sb., <i>kone</i> sb. sing., <i>bro</i> sb.	<i>uorm</i> , <i>bu'm</i> , <i>br'au'</i>
ARTIKEL	Formstillet artikel	Huset/anden	<i>hø</i> huse/hund
JEG	Personlig pronomen	<i>jeg</i>	<i>æ</i> huse/hund

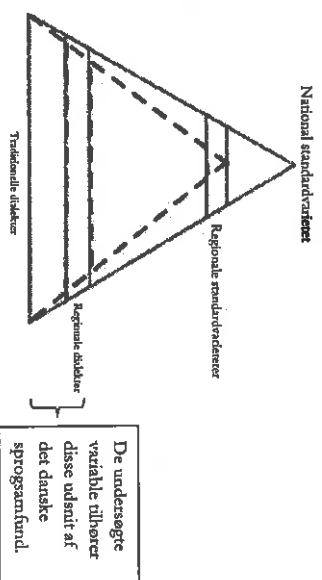
Tabel 3: Variable der indgår i de kvantitative analyser for sprogborgen i Vinde-rup (Kristensen 1977: 52, for uddybning se Monka 2013: 97f.)

Der er tale om traditionelle dialektvarianter, hvoraf nogle er snævert geo-grafisk bundet, imens andre kan høres i hele det vestjyske dialektområde. Hvis en sprogborgen har alle de undersøgte variable i sin sprogborg, be-finder vedkommendes sprogborg sig mellem traditionel og regional dia-lekt på modellen. Kristensen skriver, at selvom det er diskutabelt og kan forekomme vilkårligt, at han indfører seks sprogrtrin, så viser de sprog-lige analyser, at man ikke kan nøjes med ét blandingsprog (1977: 91). Han skriver endvidere, at hvis sprogborgernes egne opfattelser af sprog-borgen skal med, vil der sandsynligvis "fremkomme et ganske ringe antal sproglag som sprogborgernes funktionelt sonder mellem" (ibid.: 90). Mine kvalitative analyser viser, at de bofaste informanter slet ikke skelner skarpt mellem flere sproglige lag i deres eget sprog. Det er kun de mobile informanter, der taler om to funktionelle koder. De undersøgte variable kan – og skal ifølge nogle af informanterne – bruges i familiens skød, nogle benytter dem også, når de taler med deres venner. Men ifølge un-derøgelserns kvantitative analyser kan de ikke benyttes i hverdagen, når man har været geografisk og socialt mobil, og i de kvalitative analyser fremgår det tydeligt, at det kan være problematisk at benytte disse træk uden for et meget afgrænset geografisk (og socialt) område.

6.3 Tinglev

K.M. Pedersen tager, som nævnt ovenfor, afsæt i sprobrugernes funktionelle sondring, når hun foreslår en skelnen mellem fire sproglige koder i Tinglev (1986: 189). Modellen for Tinglev ligner Auer og Hinskens' oprindelige model, der er dog ingen faste grænser mellem varieteterne, og idet man kan høre på alle informanter, selv når de taler intenderet standard, at de er (sønder-)jyder, er toppen af sprogsamfundet placeret som regionalstandard.

Figur 5: Sprogsamfundet i Tinglev anno 1986 med angivelse af, hvor de undersøgte variable befinder sig. Bemærk, at de stiplede linjer viser, at der er tale om en abstraktion uden faste grænser.

I undersøgelsen indgår følgende variable, der var særligt relevante for den undersøgte aldersgruppe, da de blev optaget første gang (Pedersen 1986: 61–63; Nyberg 1991: 161).

Variable	Beskrivelse	Standard	Dialekt
EE	Utdelen af standard sprogs lange e er diftonget, for eksempel i <i>se</i> og <i>hede</i> .	e	e ^o
OO	Utdelen af standard sprogs lange o er diftonget, for eksempel i <i>bro</i> og <i>stole</i> .	o	o ^u
B til F	Utdelen af gammeldansk p i udlyd og mellem vokaler, for eksempel i <i>stib</i> og <i>gade</i> .	b	f
G til CH	Utdelen af gammeldansk k i udlyd og mellem vokaler nærmer sig den lyske -ich/-ach/-yd, for eksempel i <i>brø</i> og <i>høge</i> .	q	x
ARTIKEL	Fornæstlige artikel		
JEG	Personligt pronomen	huse/unden jeg eg, a, eg	se huse/und ii
IKKE	Ikke = il		

Tabel 4: Variable der indgår i de kvantitative analyser for sprobrugen i Tinglev (for uddybning se Monka 2013: 108f.).

De undersøgte varianter tilhører den oprindelige dialekt på stedet. Diftongeringen af gammelt langt e (EE) og o (OO) kan dog også forekomme i sønderjydsk intenderede standard. Hvis en sprogbroger har alle de undersøgte variable i sin sprogbro, befinder vedkommendes sprogbro sig mellem traditionel og regional dialekt på modellen. Alle informanter fra Tinglev – både mobile og bofaste – har en forestilling om to funktionelle koder i deres sprogsamfund, og de er bevidste om, i hvilken udstrækning de behersker disse, samt i hvilke situationer det er på sin plads at bruge den ene eller den anden kode. De undersøgte variable indgår i den sprogbro, der benyttes ved køkkenbordet og med dialektalende venner. Nogle benytter dem også i skolesammenhænge og i samtale med rigsdanskstalende, imens andre kodeskifter (Monka 2005).

7 Kvantitative resultater

For hver af de ovenfor præsenterede variable har jeg analyseret 32 forekomster⁵ og herudfra beregnet procentdelen af lokale varianter i informanternes sprogbro. Resultaterne er omregnet til en *dialektprocent*, der giver et samlet indtryk af informanternes brug af lokale varianter.⁶ Dialektprocenten er udregnet ved at lægge procentdelen af lokale varianter for de enkelte variable sammen og dividere med antallet af variable; en lignende fremgangsmåde er benyttet i tidligere nordiske studier (se Theilander 1982: 173; Omdal 1994: 119; Sundgren 2002: 99; Skjelkveland 2009: 133). Der er forskellen i antallet af procentpoint mellem de to optagelser, der omrøres som informanternes sprogbroforandring i virkeligt tid.

I bilag 1 kan man se en oversigt over de kvantitative resultater. På baggrund af analyserne er den overordnede konklusion på første forskningsspørgsmål, at der er klare sammenhænge mellem mobilitet og sprogbroforandring. Allerede da de voksede op sammen, markerede de mobile informanter sig sprogligt anderledes end de bofaste informanter ved at bruge færre lokale varianter. Der er dog nuancer i konklusionen, som er stedspecifikke. I Odder har den mobile kvinde regionale varianter af nogle af de undersøgte variable i 1986, men ikke lige så mange som de bofaste kvinder. Den mobile mand har en del regionale varianter i sin

5. Antallet er inspireret af L.L. Pedersen og Schønning's undersøgelser af sprogbroforandring i Vinderup (2007a) og lægger sig mellem de 20 og 50 forekomster som henholdsvis Maegaard (2007: 82) og Eckert (2000: 87) koder for.

6. I Odder omrøres procenttallet som regionalstandardprocenten.

sprogbrug, dog færre end tre af fire bofaste mænd.⁷ I Vinderup benytter ingen af de mobile informanter dialektvarianter i 1978; dermed talte de markant andelede end bofaste informanter fra samme sociale baggrund. Den mobile kvinde fra Tinglev markerer sig minimalt andelede end den bofaste kvinde⁸ i 1986. Hvoimod den mobile mand – til trods for at han taler sønderjysk i interview med den standardtalende interviewer – har en lavere dialektprocent end den bofaste mand fra samme sociale baggrund. Efter de har været geografisk og socialt mobile, er det kun informanterne fra Odder, der har lokale varianter af de undersøgte variable. For sammenhængen mellem mobilitet og sprogforandring er det interessant, at den mobile Tinglev-mand har foretaget et regulært sprogskeft fra overvejende brug af de undersøgte sønderjyske varianter til ingen brug af sønderjyske varianter.

De kvantitative resultater for de bofaste informanternes sprogforandring er ligeledes komplekse, men kan meget overordnet gengives på følgende måde: I Odder er der sket et fald i alle de bofaste informanternes regionalstandardprocent, hos to ud af tre kvinder er faldet større end hos mændene. I Vinderup er der sket et markant fald i dialektprocenten hos to ud af de tre kvindelige informanter, den tredies dialektprocent er øget en smule; i 2006 er der mindre afstand mellem kvindernes dialektprocent end i 1978. Gruppen af bofaste Vinderup-mænd er mere sammensatte end kvinderne, hvad angår sociale baggrundsvariable, hvilket afspejles i resultaterne. Men overordnet set er de bofaste Vinderup-mænds sprogbrug mere stabil end kvindernes. Mændenes dialektprocent varierer fra 0 til 79 % i 1978 og fra 0 til 74,8 % i 2006, og der er kun sket markante ændringer af dialektprocenten hos én informant.⁹ De bofaste Tinglev-informanternes sprogbrug er meget forskellige på begge optagepunkter. Den mandlige informant har ganske få standardvarianter af de undersøgte variable, den kvindelige informant har få dialektvarianter af de un-

7. Det skyldes formentlig socialgruppetilhørsforhold. Hans er den eneste, hvis forældre havde en mellemrang uddannelse.

8. Hun har to dialektmanifestationer af EE, den bofaste kvinde har enkelte dialektmanifestationer af både EE og OO; begge variable kan indgå i sønderjysktalendes intertenderede standard.

9. Det hænger formentlig sammen med, at Bo gennem det meste af sit arbejdsliv har været nødt til at rejse ud for at få arbejde. Sammen med en gruppe andre håndværkere fra Vinderup og omegn har han arbejdet både i det øvrige Danmark og i udlandet i længere perioder. Det har lært ham at tilpasse sit sprog en smule: "når de overhovedet ikke kunne forstå så var du jo nødt til at prøve at lave om på det" (Monka 2013: 185).

dersøgte variable, til gengæld kodeskifter hun til dialekt i samtale med sønderjysktalende interviewere.

I tråd med tidligere studier viser de kvantitative resultater, at der er klare sammenhænge mellem den geografiske udbredelse af en variant, og hvor stor sandsynligheden er for, at den bliver forandret (Omdal 1994: 122, Theilander 1979/1: 112–19, Ivars 1986: 172–79). Større geografisk udbredelse kan være med til at forklare, at de mobile fra Odder har manifestationer af to regionale varianter i deres sprogbrug, og at de mobile fra Vinderup og Tinglev ikke har nogen dialektvarianter i deres sprogbrug, efter de har været mobile. Men geografisk udbredelse kan ikke forklare forskellene mellem informanterne fra Vinderup og Tinglev. I Vinderup har de mobile informanter 0 % dialektvarianter i de gamle optagelser, og de kodeskifter ikke i samtale med deres skolekammerater. I 1986 kodeskifter den mobile Tinglev-kvinde til sønderjysk i interview med en sønderjysktalende interviewer og sønderjysktalende klassekammerater, og den mobile mand taler sønderjysk i samtale med den standardtalende interviewer. Blandt de bofaste informanter er der en del sprogforandring i virkelig tid i retning af standarddansk hos de bofaste Vinderup-informanter – fortrinsvis hos kvinderne – det er der ikke i Tinglev.

8 Kvalitative analyser

I sin undersøgelse af sprogforandringen hos socialt og geografisk mobile informanter fra Setesdal konstaterer Omdal, at de klassiske sociolingvistiske baggrundsvariable – køn, alder og socialgruppetilhørsforhold – er for få og grove til at gribe sprogforandringen (1994: 224). I min undersøgelse kan jeg konstatere, at det samme gælder diakrone undersøgelser af såvel mobile som bofaste informanter. I afhandlingen analyserer jeg en række forhold, der ifølge tidligere undersøgelser kan være med til at forklare indviders sprogbrugs- og sprogforandringsmønstre, blandt andet en række forhold i deres oprækt, deres holdninger til det lokale sprog, deres stedsstilknytning og -orientering. Analyserne fylder en stor del af afhandlingen, og af pladshensyn har jeg valgt at nedtone indvidet i det følgende. I stedet præsenteres de overordnede resultater af analyserne. Først skriver jeg om de mest iøjnefaldende forskelle mellem mobile og bofaste informanter, derefter præsenterer jeg forskellene mellem beviste sprogholdninger og den metasproglige bevidsthed hos informanter fra de tre lokaliteter.

8.1 Resultater for de mobile

Når man ser på tværs af de mobile informanter, så har de dét til fælles, at de fortæller, hvordan deres forældre bakkede op om deres skolegang. Den ene er lærerdatier, her kan man forvente det, men det samme gælder de fem informanter, hvis forældre ikke selv har nogen boglig uddannelse ud over folkeskolen. Deres forældre var beskæftigede i landbrugs- og gartnerisektoren. I Danmark viser en undersøgelse, at det netop er børn af landbrugere, der relativt set er mest socialt mobile som voksne (Munk 2003: 15), formentlig blandt andet fordi de har været nødt til det på grund af strukturelle ændringer. Landbrugsarealet i Danmark har været det samme siden 1960'erne, men det samlede antal selvstændige landmænd og gartnere var 181.837 i 1966 mod 31.992 i 2009.¹⁰ Det betyder, at jorden over tid er blevet koncentreret på færre og større gårde, og at det var usandsynligt, at børn kunne finde beskæftigelse i samme erhverv som deres forældre. Det er ikke alle mobile, der fortæller, at deres forældre har været bevidste om beskæftigelsesmulighederne, men flere nævner, at deres forældre gerne ville have, at de fik et mindre fysisk krævende arbejde, og at de derfor skulle have en uddannelse.

Analyserne tyder imidlertid på, at den vigtigste fællesnævner for de mobile informanter er, at de har gået de første syv år af deres skolegang på centralskolerne i henholdsvis Odder, Vindrup eller Tinglev by. Flere af de bofaste informanter derimod har gået på en af omegnsskolerne, der lå op til 15 kilometer fra centralskolen, som de blev flyttet til efter 7. klasse. Vi så på modellerne ovenfor, at der blev talt regional standard alle tre steder, da informanterne voksede op. Men de kvalitative analyser viser, at adgangen og brugsretten til den standardnære sprogbrug for informanternes vedkommende især afhæng af, hvor de gik i skole fra 1. til 7. klasse. Fælles for Odder, Vindrup og Tinglev kommuner er, at de er opkaldt efter kommunens største by, som er en såkaldt stationsby.¹¹ I L. Pedersen påpeger, at netop de danske stationsbyer har været en slags spydspids, ikke bare for den urbane livsstil og industrialiseringen, men også for en modernisering af sproget, fordi der er tale om en anden social lagdeling i stationsbyen end i omegnen (2009a). I stationsbyen er der forskellige selvstændige erhvervsdrivende og som regel både en læge,

randlæge, dyrlæge og nogle lærere. Informanter, der har boet og/eller gået i skole i byen, har således fra en tidlig alder været i kontakt med flere forskellige sociale lag end informanter, der har gået i omegnsskolerne. Alle mobile informanter nævner, at de havde venner fra byen, nogle af disse venner havde forældre med byerhverv eller længere uddannelse, andre var tilflyttere. Flere af de mobile fortæller, hvordan disse venskaber har givet dem adgang til at møde andre sproglige og uddannelsesmæssige praksisser, end de oplevede hjemme, og at det har været med til at åbne deres øjne for, at geografisk og social mobilitet var en mulighed.

Stationsbyens sproglige påvirkning er ikke så stor i Odder, hvor de sproglige forskelle mellem land og by var beskudte, da informanterne voksede op, idet den traditionelle dialekt allerede var forsvundet. I Vindrup finder Kristensen imidlertid, at sted for skolegang de første syv år er den vigtigste faktor for tilegnelsen af standardnær sprogbrug (1980: 114). Og i Tinglev, hvor alle informanter har gået hele deres skolegang på Tinglev Skole, lader det til, at bopæl i eller uden for Tinglev by har betydning for informanternes kodeskiftstrategi. Eva og Pia, der er opvoksede i stationsbyen, har således en veludviklet kodeskiftstrategi i 1986, imens Søren og Niels, der er opvoksede i omegnen, ikke har. Der skal dog understreges, at det ikke kan afgøres, om byen som sted eller informanternes køn er vigtigst for de fundne kodeskiftsmønstre. Tidligere undersøgelser har nemlig vist, at kvinder er mere tilbøjelige til at kodeskifte end mænd (se for eksempel Ondal 1994, Sundgren 2002), det gælder også i Sønderjylland (Monka 2005).

8.2 Resultater for de bofaste

Hos de bofaste informanter viser de kvantitative analyser også forskelle på individ- og stedniveau. I Odder forandres sprogbruken en smule yderligere i retning af standarddansk mellem optageidspunkterne. I Vindrup sker der en forholdsvis stor dialektnivellerings, hvor nogle dialektvarianter helt forsvinder og erstattes af standardvarianter. I Tinglev derimod sker der en mindre ændring i retning af flere dialektvarianter. Hvad angår køn som baggrundsvARIABLE, er sprogforandringen overordnet set større hos de bofaste kvinder fra Odder og Vindrup end blandt de bofaste mænd, og den bofaste Tinglev-kvinde taler meget mere standardnært end den bofaste mand (se bilag 1). På individniveau er der imidlertid store forskelle mellem informanterne fra de tre steder (se Monka 2013: 137–238).

10. Ifølge Danmarks Statistik: <http://www.statistikbanken.dk/NAT-18N> (sept. 2012).

11. En stationsby er en bymæssig bebyggelse uden for kystområdene, der er opstået i anden halvdel af 1800-tallet eller begyndelsen af 1900-tallet, hvor over halvdelen af indbyggerne lever af andet end landbrug (Stilling 1987: 14).

I forsøget på at forklare de sproglige forskelle blev informanterne med inspiration fra Sundgren inddelt efter deres jobfunktion. De blev kategoriseret efter, om deres jobfunktion er sprogproucerende, ikke-sprogproucerende eller blandet (2002: 260). Her viste der sig nogle sammenhænge mellem køn og jobfunktion. Alle afhandlingens bofaste kvinder har blandede jobfunktioner, på nær én – Julie fra Odder – hvis jobfunktion er sprogproucerende. Som det er tilfældet i tidligere undersøgelser (for eksempel Ivars 1994: 217; Sundgren 2002: 260), er en af hovedårsagerne til de bofaste kvinders sprogforandring formentlig, at de i deres jobfunktion kommer i kontakt med mennesker med forskellige sproglige praksisser og fra forskellige sociale baggrunde. De bofaste mænd, der har lokale varianter af de undersøgte variable, har enten ikke-sprogproucerende eller blandede jobfunktioner. René fra Vindrup er den eneste bofaste mand med et sprogproucerende job, og han bruger som ventet ingen dialektvarianter. I den forbindelse kan man inddrage begrebet *sociolætal adjustment*. Chambers skriver, at det er den sproglige tilpasning, der sker, når en informant på baggrund af erfaring bliver bevidst om, at nogle varianter har højere prestige end andre, og derfor bruger disse (1995: 181–84). Hvis denne tilpasning kun omfatter varianter, sprogbrugen er bevidst om, havner man i den vanskelige diskussion af saliensbegrebet (Auer et al. 1998; Auer et al. 2005, for diskussion se Monka 2013: 66f.). Den diskussion vil jeg ikke gå yderligere ind i, men blot påpege, at det ifølge de kvantitative resultater især er varianter med snæver geografisk distribution, der er forandrede i retning af standard-dansk. Det bekræfter hypotesen om, at den øgede kontakt med ikke-dialektalende, som især kvinderne oplever qua deres jobfunktioner, kan være med til at øge den metasproglige bevidsthed omkring, hvilke dialektvarianter der er socialt og geografisk stigmatiserende eller svære at forstå for folk, der ikke kommer fra deres egen.

8.3 Forskellige grader af metasproglig bevidsthed

Nærop den metasproglige bevidsthed er interessant, når det gælder forskelle mellem den sprogforandring, vi så hos såvel mobile som bofaste informanter fra Odder, Vindrup og Tinglev. Tidligere undersøgelser viser, at metasproglig bevidsthed kan være med til at bevare en dialekt (for eksempel Hernes 2006: 273; Johnstone 2010: 398). I nærværende studie er der stor forskel på, i hvilken udstrækning informanterne fra de tre steder er metasprogligt bevidste, tilbøjelige til at italesætte egen og

andres sprogbrug, samt hvilke typer af historier der fortælles om den lokale sprogbrug. Såvel mobile som bofaste informanter fra Odder er tilbøjelige til at tale om deres egen sprogbrug, de fleste kommer først ind på det, når de spørges direkte. I Vindrup og Tinglev derimod bliver den lokale sprogbrug omtalt flere gange i løbet af de sociolingvistiske interview. De bofaste Vindrup-kvinder er mere tilbøjelige til at tale om sproget end mændene, de fortæller blandt andet, hvordan det i visse situationer – især skolesammenhænge – har været problematisk at tale dialekt. De bofaste Vindrup-mænd omtaler ikke sprogbrug i samme udstrækning, og når de gør, er det for eksempel i narrativer, hvor det er tilhørernes problem, hvis ikke de forstår dialekten. De mobile Vindrup-informanter er mere reflekterede over deres sprogbrug og siger, at de ændrer sprog, når de taler med deres forældre. I Tinglev er både de bofaste og de mobile informanter metasprogligt bevidste allerede i 1986. De har alle en mening om, hvem de taler hvilket sprog til og hvorfor.

Graden af metasproglig bevidsthed hænger tydeligt sammen med forestillingen om at kunne kodeskifte. Hverken de mobile eller bofaste informanter fra Odder omtaler på noget tidspunkt noget, der minder om kodeskift. Det passer sammen med, at den traditionelle dialekt er forsvundet, der er simpelthen mindre at skifte fra og til. De mobile informanter fra Vindrup omtaler visse sprogændringer, når de taler med forældre og søskende, men det er kun den mobile kvinde, der omtaler det som at "skifte til jysk",¹² og hun sætter det at tale "jysk" lig med at vise solidaritet med det, hun kommer fra. Den mobile mand siger, at han taler "mere jysk", når han taler med sin far. Nogle af de bofaste dialektalende informanter fra Vindrup fortæller også om, at de "snakker mere eller mindre jysk" afhængig af situationen; her er altså tale om en grads-forskel, men ikke om forestillingen om at skifte mellem to funktionelle koder. Helt anderledes forholder det sig i Tinglev, hvor både de mobile og de bofaste informanter omtaler det at skifte mellem "sønderjysk" og "nordsdansk". De har klare forestillinger om to forskellige koder, og der er både gamle og nye opdagelser, der viser, at de mobile informanter og den bofaste kvinde behersker kodeskift. Den bofaste mand har allerede i 1986 bevidst valgt, at han ikke behøver tale "trigsdansk", fordi han ved,

¹² En optagelse af en telefonsamtale mellem informanten og hendes mor bekræfter, at hun bruger en række vestjyske dialektvarianter, som hun ikke benytter i samtale med den standardalende interviewet.

han vil blive boende i Sønderjylland og enten vil være automekaniker eller landmand.

Ud over den metasproglige bevidsthed og forestilling om to funktionelle koder i sprogamfundet så viste det sig særligt interessant at sammenligne, hvad informanterne fra de tre steder kalder den lokale sprogbrug, samt i hvilken udstrækning den knyttes til et bestemt geografisk sted eller en bestemt socialgruppe. Odder-informanterne omtaler deres egen regionalfærevde sprogbrug som "jysk", " århusiansk" eller "tjgsdansk", mere dialektal sprogbrug – for eksempel med foranstillet artikel – som den blev talt af nogle få ældre mennesker i deres opvækst, omtales som "bondsk", "plæt" og "primitiv". Dermed knyttes den regionale sprogbrug – som informanterne selv taler – til et større jysk område eller den nærmeste storby. Dialekten derimod knyttes til socialgruppen "bønder", hvis ikke ligefrem til en bestemt, simpel attitude. De bofaste Vinderup-kvinder kalder deres egen dialektale sprogbrug "jysk" eller "bred jysk", imens de bofaste dialekttalende mænd omtaler den som "jysk" og "bondsk". De mobile informanter kalder sproget i Vinderup "jysk". Dialekten knyttes således enten til et større jysk område eller socialgruppen "bønder". I Tinglev omtales dialekten udelukkende som "sønderjysk" og knyttes dermed til det geografiske område Sønderjylland. Grunden til at dialekten ikke kaldes "bondsk" i Tinglev, er formentlig, at den benyttes af børn fra alle samfundslag i en eller anden udstrækning (Pedersen 1986; Nyberg 1991), og man tage til de største sønderjyske byer og stadig begå sig på dialekt (Nielsen og Pedersen 1991: 40).

9 Sted-effekter kan forklare sprogforandring

Det er nærliggende at sammenstille de forskellige resultater mellem de tre lokaliteter med tidligere modeller for spredning af sproglige varianter. Den enkleste model for spredning af sproglige varianter er den såkaldte *bølgemodel* udviklet af den tyske sprogforsker Johannes Schmidt i 1872. Her antages det, at sprogforandringer spredtes som ringe i vandet fra ét sprogligt center. Britain skriver, at der er få belæg for en sådan ikke-social og mekanisk spredning (2002: 623). En nyere model er Trudgills *urbant hierarki-model*, der er udviklet med inspiration fra humangeografen Hägerstrand (1974). Den nuancerer bølgemodellen ved at inddrage både afstand og befolkningstæthed. I urbant hierarki-modellen antages det, at sprogræk spredtes hurtigere fra det sproglige centrum til de største byer,

da der på grund af indbyggertal antages, at der er mere interaktion mellem de større byer. Det antages desuden, at den sproglige påvirkning er mindre, jo større afstanden er mellem byerne, fra de store byer spredes sprogrækene til mindre omkringliggende byer, så til landsbyerne og til sidst ud på landet. Flere undersøgelser har nuanceret urbant hierarki-modellen (se for eksempel Horvath og Horvath 2001, Britain 2010). Problemet med både bølge- og urbant hierarki-modellerne er, at de udelukkende fokuserer på rum-effekter. Hvis man sidestiller centrale rum-effekter ved Odder, Vinderup og Tinglev kommuner, kan man se, at modellerne også kommer til kort, når det gælder om at forklare de fundne sprogforandringmønstre.

Sted	Odder	Vinderup	Tinglev
Kommunens indbyggertal (2007)	21.410	Cirka 8.000	Cirka 10.100
Stationsbyens indbyggertal (2007)	11.100	3.122	2.837
Afstand til nærmeste storby (København)	20 km til Århus, Danmarks andenstørste by	Ingen storby i nærheden	Ingen storby i nærheden
Afstand til København (Tønderland)	290 km	355 km	300 km

Tabel 5: Rum-effekter tilknyttet Odder, Vinderup og Tinglev kommuner

Tabel 5 viser ganske vist nogle iøjnefaldende forskelle mellem Odder på den ene side og Vinderup og Tinglev på den anden side. Både hvad angår indbyggertallet i kommunen og dennes største by, ligger tallene for Odder betydeligt højere, end det er tilfældet i Vinderup og Tinglev. Indbyggertallet i den største by er særligt vigtigt for sprogborgen, dels kan mange indbyggere gøre de sociale skel inden for byen mere komplekse og mangeartede, og dels kan det skærpe skellet mellem byboere og oplandet. Rum-effekterne kan således godt bruges til at forklare, at dialekten er forsvundet i Odder – der er flere indbyggere, og der er kort afstand til storbyen Århus. Her ved vi fra tidligere undersøgelser, at de lokale varianter benyttes i samme omfang som i Odder (Nielsen 1998). Men rum-effekter alene kan ikke forklare forskellene i sprogforandringen mellem informanterne fra Tinglev og Vinderup.

For at forstå de kvantitative sprogforandringmønstre vil jeg gå mere i dybden med sted-effekter knyttet til henholdsvis Danmark og de tre kommuner. Først nogle indledende bemærkninger omkring forhold, der har haft betydning for den sproglige udvikling i Danmark. I 500 års *landshistorie spejlet i talesproget* (2009b) beskriver I.L. Pedersen de historiske årsager til, at de danske dialekter har ændret sig så drastisk i retning af et

københavnssaseret talesprog. Ifølge I.L. Pedersen starter favoriseringen af hovedstadens talesprog allerede med reformationen i 1536, hvor kirkesproget bliver uniformeret på baggrund af københavnssk, så følger en række landboreformer i slutningen af 1700-tallet, der belønner den dygtige bonde og nedtoner kollektivets indsats. Herefter øges den geografiske mobilitet, og da der opstår social differentiering i landsbyerne, hvor selvejerbønderne har andre privilegier end fastere og husmænd, opstår muligheden for sproglig differentiering. I 1857 kommer Næringsfrihedsloven, der muliggør bymæssig bebyggelse uden for købstæderne og endelig bevirker ændringer i den danske skolelov, at elever i både land- og byskoler fra 1958 fik samme fag og pensum. Den omfattende dialektnivellerung i Danmark kan ifølge I.L. Pedersen forklares med, at sociale og mentale forandringer af den danske bondestand satte tidligere ind end i andre lande, og at bønderne var med til at sætte udviklingen i gang (ibid.: 42).

Som væsentlig faktor i den danske dialektnivellerung i nyere tid fremhæver I.L. Pedersen, at danske kvinder i høj grad er udearbejdende, så stort set alle børn passes ude, fra de er omkring et år. Og sprogbrugen i skoler og institutioner er fra 1960'erne og frem intenderet standard – også blandt lærere og pædagoger der taler dialekt hjemme (for uddybning se I.L. Pedersen 1994, 2003, 2005 og 2011). Desuden bliver mediernes sprogbrug fra slutningen af 1960'erne og frem langsomt opblødt, så det bliver mere afslappet og dermed efterstræbelsesværdigt – også for folk på landet (Pedersen 2009b; Kristiansen 2014).

Fra slutningen af 1900-tallet og frem har der desuden været tale om et generelt uddannelsesløft i Danmark, hvor den deraf følgende sociale mobilitet og ofte tilknyttede geografiske mobilitet kan have medført sprogforandring i retning af standarddansk. I perioden 1983–2003 er der kommet omkring 100.000 flere danskere med en lang videregående uddannelse, hvilket svarer til en stigning fra 2,2 til 4,8 % af danskerne i aldersgruppen 15–69 år (Jacobsen 2004: 30).

En sidste væsentlig faktor for dialektnivellerungen er, at støtrelsen på de socioøkonomiske enheder i Danmark er vokset drastisk fra 1970 og frem. Indtil 1970 var der omkring 1.300 sogne- og købstadskommuner fordelt på 24 amter. Ved kommunalreformen i 1970 blev disse lagt sammen til 277 kommuner og 14 amter. Og ved den seneste kommunalreform i 2007 blev antallet reduceret til 98 kommuner og fem regioner (Indenrigs- og Sundhedsministeriet 2005). Dermed opblødes nogle af de

politiske grænser, der sætter grænser for ansigt til ansigt-samtaler og påvirker, hvor indbyggere orienterer sig hæn (Johnstone 2010; Auer 2005), og det område, der danner baggrund for den enkeltes identitet, bliver spredt over et større geografisk område (Mæhlum 2010: 29).

Den overordnede samfundsudvikling i Danmark har ved hjælp af øget individualisering, social differentiering og ved at vælge én dialekt som udgangspunkt for skriftsproget således favoriseret et københavnssk-baseret standardsprog gennem flere århundreder. Alligevel viser de kvantitative analyser helt forskellige sproglige udviklingstempi og -strategier i de tre undersøgelsesområder; for at forklare dem må vi se på stedeffekter ved de enkelte kommuner.

9.1 *Stedeffekter knyttet til Odder, Vinderup og Tinglev*

Når man inddrager nogle af de socioøkonomiske og historiske forhold, Johnstone og Britain nævner, adskiller Odder sig yderligere fra de to andre lokaliteter og styrker forklaringen af, hvorfor dialekten er forsvundet tidligere der. I Odder startede en ret omfattende industrialisering allerede i slutningen af 1800-tallet, i Vinderup og Tinglev satte industrialiseringen først ind omkring 1920 og kun i et begrænset omfang. I dag ligger Odder i et vækstområde, hvor andelen af indbyggere med lang videregående uddannelse er over landsgennemsnittet, og andelen af beskæftigede ved landbruget – hvortil dialekten traditionelt er knyttet – er under landsgennemsnittet (Uddannelsesministeriet 2000). Vinderup og Tinglev ligger i amter med stagnerende vækst, hvor andelen af indbyggere med lang videregående uddannelse er under landsgennemsnittet, og andelen af beskæftigede ved landbruget er højere end landsbefolkningens uddannelsesniveau blandt andet hængt sammen med, at uddannelsessøgende fra Odder kan pendle til Århus. Uddannelsessøgende fra Vinderup og Tinglev – især tidligere og stadig i nogen udstrækning – er nødt til at flytte til en anden landsdel for at få en lang videregående uddannelse (Yndigejn 2003). Der er således en del stedeffekter, der kan være med at forklare forskellen mellem Odder på den ene side og Vinderup og Tinglev på den anden.

Når man vil forklare forskellen mellem sprogforandringen i Vinderup og Tinglev, der ligner hinanden med hensyn til ovennævnte stedeffekter, er der ét forhold ved den sønderjyske historie, der træder i forgrunden. Det er, at Sønderjylland var under tysk styre fra 1864 til

1920. Perioden er særlig vigtig for Tinglev kommunes historie og især for stationsbyen, hvor så godt som hele den førende klasse blev udskiftet fra tysk til dansk i 1920; det gælder stationsmedarbejdere, embedsmænd, læger, lærere og præster (Kaatmann 1985: 41). Med til historien hører, at Tinglev ikke stemte sig "hjem til Danmark" ved Folkeafstemningen i 1920; et flertal af de stemmeberettigede ville hellere høre til det tyske rige. Tinglev by har siden 1920 haft en central rolle i det tyske mindretal, hvor den tyske folkehøjskole i byen stod for opbygningen af det tyske mindretals egne institutioner efter Genforeningen (ibid.: 42f.).

I dag udgør Tinglev by et todelt lokalsamfund med både danske og tyske institutioner inden for samme by, en lignende opdeling findes i et par andre sønderjyske byer, men ikke i det øvrige Danmark. I den generation, mine informanter tilhører (født 1970), begyndte skellet mellem tysk- og dansksindede langsomt at blive opblødt, men det mødte modstand i forældregenerationen. I forhold til dialekten er det vigtigt at bemærke, at sønderjysk ikke konnoterer dansk national identitet, men lokal identitet, og at den bruges af både dansk- og tysksindede i hverdagen (Pedersen 2000). Dialekten stod dog en smule stærkere blandt børn fra det tyske mindretal og var det dominerende talesprog i den tyske børnehave i Tinglev i midten af 1980'erne (Pedersen 1986: 184).

Rent sprogligt er det, at Sønderjylland var under tysk styre 1864-1920, vigtigt, dels fordi det har skærpet dialekten mod indflydelse fra standarddansk, og dels fordi det er en vigtig del af sønderjydernes selvopfattelse og identitet (se Adriansen og Pedersen 2007). Det er med til at afgrænse Sønderjylland som et særligt geografisk område med egen historie, og det understøtter en forestilling om, at sønderjyder er anderledes end resten af danskerne. For eksempel er der blandt sønderjyder en udbredt fortælling om, at de er de mest ægte danskere, fordi de selv har valgt at være det. Desuden er der en udbredt forestilling om, at en rigtig sønderjyder skal snakke sønderjysk. Det vil sige, at der laves en klar sprog, sted og krop-kobling mellem det at være fra Sønderjylland og at beherske dialekten. Koblingen er så stærk, at det har negative sociale konsekvenser, hvis de begynder at tale "fin".¹³ Selvom der ikke er et ord for det på sønderjysk, svarer informanternes udtalelser til de eksempler, der findes på det at *knøte* i norske undersøgelser (Bull 2009; Mæhlum og

Røyneland 2009; Omdal 1994). Hos undersøgelsens Tinglev-informanter kommer koblingen til udtryk på forskellige måder i interviewene. Det sker for eksempel, når den bofaste Pia siger, at når man er sønderjyder, så må man også snakke sønderjysk, og når den mobile Eva fortæller, at hun bruger sønderjysk i butikker i Sønderjylland for at vise, at hun er fra egnen.

10 Opsummering

I det følgende er der en opsummering af hovedresultaterne af mit ph.d.-projekt. På baggrund af kvantitative analyser af gamle og nye optagelser med mobile og bofaste informanter fra Odder, Vindrup og Tinglev konkluderer jeg, at jeg bevarede det første overordnede forskningsspørgsmål og konkluderede, at der er klare sammenhænge mellem mobilitet og sproforandring. Allerede før de mobile informanter bliver geografisk og socialt mobile, markerer de sig sprogligt andeleddes end bofaste informanter fra samme sociale baggrund; de har enten slet ingen lokale manifestationer af de undersøgte variable eller færre end de bofaste informanter.

De kvantitative analyser viser imidlertid, at den største sproforandring i virkelig tid sker hos de bofaste informanter. I Odder forandres den i forvejen regionale sprogbrug en smule yderligere i retning af standarddansk mellem optagetspunkterne. I Vindrup sker der en forholdsvis stor dialektnivellerings, hvor nogle dialektvarianter helt forsvinder og erstattes af standardvarianter. I Tinglev derimod sker der en mindre ændring i retning af flere dialektvarianter. Resultaterne gav anledning til undersøgelsens andet forskningsspørgsmål om sammenhænge mellem sted og sproforandring.

Forskellene mellem sproforandringen i de tre kommuner gjorde det nødvendigt at skelne mellem rum- og sted-effekter (Horvath og Horvath 2001). Rum-effekter, der omhandler afstande og indbyggertal, og som indgår i tidligere sproforandningsmodeller, kan være med til at forklare, hvorfor der er så store forskelle mellem sprobruken og -forandringen i Odder på den ene side og Vindrup og Tinglev på den anden side. Men rum-effekterne for Vindrup og Tinglev ligner hinanden så meget, at de ikke kan forklare forskellene mellem sproforandringen i de to kommuner. Her var det nødvendigt at inddrage sted-effekterne, nemlig de samfunds- og sociolingvистiske forhold knyttet til den enkelte lokalitet. Med

13. Det skal tilføjes, at der i andre egne af Sønderjylland er registreret negative konnotationer til dialekten (Maegaard 2001, Monka 2005), men at disse kan omgås af informanter, der kan skifte til interderet standard.

inspiration fra humanegeografien og sociolingvister, der har arbejdet med de nye tilgang, så jeg nærmere på geografiske, historiske, sociale, økonomiske, politiske, kulturelle og holdingsmæssige forhold knyttet til de tre kommuner (Johnstone 2004: 66; Britain 2010: 12). Her blev det tydeligt, at Odder også adskiller sig med hensyn til sted-effekter. Kommunen ligger i et vækstområde, hvor uddannelsesniveauet er over landsgennemsnittet, og antallet af beskæftigede ved landbruget er under landsgennemsnittet. Derfor kommer, at industrialiseringen startede tidligt i landsgennemsnittet. Omvendt forholder det sig med Vinderup og Tinglev kommuner, der ligner hinanden ved at ligge i stagnerende områder med færre indbyggere med lange uddannelser og flere beskæftigede i landbruget end landsgennemsnittet, og begge steder kom der først en forholdsvis beskeden industrialisering fra cirka 1920. Der er imidlertid én afgørende forskel, nemlig at Sønderjylland var under tysk styre i perioden 1864–1920. Årene under tysk styre betød, at dialekten var skærmet mod indflydelse fra standarddansk, og samtidig har perioden stor betydning for sønderjydernes selvopfattelse og identitet. Den særlige historie er formentlig årsagen til, at såvel mobile som bofaste Tinglev-informanter er mere metaspørgsigt bevidste end informanterne fra Odder og Vinderup. Tinglev-informanterne fortæller, at de bruger dialekten til at vise, de er fra Sønderjylland.

De kvantitative analyser viser med al tydelighed, at sprogforskere ikke kan lave en automatisk kobling mellem sprog, sted og krop (Quist 2010). Man kan ikke gå ud fra, at en informant taler på en bestemt måde, fordi vedkommende er fra ét bestemt sted, man må inddrage en hel række forhold i den enkeltes livshistorie samt sted-effekter knyttet til det sted, vedkommende bor. Analyserne viser inddeltid også, at det for dialektens overlevelse er vigtigt, at sprogbrugerne laver en kobling mellem sprog, sted og krop.

Metodisk var undersøgelsen tænkt som et ideelt design til at undersøge sammenhænge mellem mobilitet og sprogforandring. Og den betragter vigtigheden af at foretage såvel kvalitative og kvantitative som diakrone studier, der sammenligner mobile og bofaste sprogbrug, sådan som det bliver efterspurgt af synkron mobilitetsstudier. At der samtidig er tale om tre lokaliteter, gør det imidlertid også muligt at påpege overordnede forskelle i sprogforandringen i Odder, Vinderup og Tinglev og demonstrerer, at det er vigtigt at undersøge det enkelte sted tilbunds – endte med hensyn til en lang række forhold. Men til trods for at under-

søgelsen kan besvare en række spørgsmål om sammenhænge mellem mobilitet, sted og sprogforandring, er jeg bevidst om, at designet ideelt set burde omfatte flere informanter. Der er imidlertid en del udfordringer forbundet med dette. For det første er det vanskeligt at skaffe gamle og nye optagelser med de samme informanter, og for det andet er det vanskeligt at gennemføre de omfattende analyser. Inddragelsen af flere informanter ville betyde, at man enten skulle være flere forskere, eller at man måtte gå på kompromis med udstrækningen af de ellers så givtige kvalitative analyser på individ- og stedniveau. I forhold til resultaterne af nærværende studie bør det dog påpeges, at selvom der er tale om få informanter i nogle celler, så gælder de fundne forskelle mellem meta-sproglig bevidsthed, navnet på dialekten og holdninger til den ikke kun undersøgelsens informanter. Det er et generelt billede, som gælder alle informanter fra de tre steder (se fodnote 3). Søgninger med søgeordene "sønderjysk" og "synnejsk" på www.google.com afspejler desuden, at den sønderjyske dialekt er relevant for en del sprogtbrugere; her findes ikke kun gamle sange, der besyngter landsdelens særlige historie og sprog, men også invitation til sønderjysk ringridning i København, nye rap og sketcher på dialekten og ikke mindst en masse diskussioner og kommentarer skrevet på tilstræbt sønderjysk ortografi. Noget tilsvarende findes ikke for sprogtbrugen i Vest- og Østjylland.

Min undersøgelse understreger vigtigheden af at inddrage en række forhold ved det sted, man undersøger sprogligt. Desuden nuancerer undersøgelsen billedet af Danmark som et land, hvor dialekterne er døde en smule og viser, at der ligefrem er ligheder mellem i hvert fald ét sted i Danmark og det mere dialektparadisiske Norge – måske fordi Sønderjylland og Norge deler den sprogbevarende og metasprogligbevidstgørende sted-effekt, at begge områder først fandt sin nuværende form i starten af 1900-tallet. Det har betydning, at sprogbrugerne begge steder er mere tilbøjelige til at lave en kobling mellem sprog, sted og krop, end det er tilfældet i andre områder og lande. Det ville være interessant at analysere sted-effekter knyttet til de norske områder, der ifølge Røyneland (2009) har forskellig sproglig udvikling.

Litteratur

- Adriansen, Inge, og Karen Margrethe Pedersen. 2007. *Sønderjyllandstil-
leder eller selbportrætter?* Museum for Sønderjylland.
- Andersson, Roger, og Mats Thelander. 1994. "Internal Migration, Bi-
ography Formation, and Linguistic Change". I: *The Sociolinguistics of
Urbanization*, red. Bengt Nordberg, 51–86. Berlin: de Gruyter.
- Anderesen, Hans Skifter. 2010. *Når tælpælene rykkes op. Geografisk mo-
biliter i Danmark og dens årsager*. Center for Bolig og Velfærd.
- Auer, Peter. 2005. "The Construction of Linguistic Borders and the Lin-
guistic Construction of Borders". I: *Dialects across Borders: Selected
Papers from the 11th International Conference on Methods in Dialectology
(Methods XI)*, red. Markku Fillpula, 3–30. Amsterdam: John Ben-
jamins Publishing Company.
- Auer, Peter, og Frans Hinskens. 1996. "The convergence and divergence
of dialects in Europe. New and not so new developments in an old
area". *Sociolinguistica* 10: 1–30.
- Auer, Peter, Birgit Barden og Beate Grosskopf. 1998. "Subjective and ob-
jective parameters determining 'salience' in long-term dialect accom-
modation." *Journal of Sociolinguistics* 2: 163–187.
- Auer, Peter, Frans Hinskens og Paul Kerswill. 2005. *Dialect Change Con-
vergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cam-
bridge University Press.
- Bailey, Guy. 2001. "Real and Apparent Time". I: *The Handbook of Lan-
guage Variation and Change*, red. J.K. Chambers, Peter Trudgill og
Natalie Schilling-Estes, 312–31. Oxford: Blackwell.
- Bowie, David. 2000. *The effect of geographic mobility on the retention of a
local dialect. Linguistics*. Ph.d.-afhandling, University of Pennsylvania.
- Brink, Lars, og Jørn Lund. 1974. *Udtalesforskelle i Danmark – Aldersbe-
stemte – Geografiske – Sociale*. København: Gyldendal.
- Brink, Lars, og Jørn Lund. 1975. *Dansk Rysmål – Lydudviklingen siden
1840 med særligt henblik på societeterne i København 1 og 2*. København:
Gyldendal.
- Brian, David. 2002. "Space and Spatial Diffusion". I: *The Handbook of
Language Variation and Change*, red. J.K. Chambers, Peter Trudgill
og Natalie Schilling-Estes, 603–37. Oxford: Blackwell.
- . 2009. "Big bright lights' versus 'green and pleasant land'? – The un-
helpful dichotomy of 'urban' versus 'rural' in dialectology". I: *Arabic
dialectology*, red. E. Al-Wer og R. de Jong, 223–246. Leiden: Brill.
- . 2010. "Language and space: the variationist approach". I: *Language
and space: an international handbook of linguistic variation*, red. Peter
Auer og Jürgen Erich Schmidt, 142–63. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bull, Tove. 2009. "Knot". I: *I mund og bog – 25 artikler om sprog tilegnet
Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*, red. Henrik Hov-
mark, Iben Stampe Sletten og Asgerd Gudiksen, 47–58. København:
Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Køben-
havns Universitet.
- Chambers, J.K. 1995. *Sociolinguistic Theory*. Oxford: Blackwell.
- . 2002. "Dynamics in dialect convergence". *Journal of Sociolinguistics* 6:
117–30.
- Cresswell, Tim. 2004. *PLACE. A short introduction*. Oxford: Blackwell.
- Ejlskjær, Inger. 1964. "Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk".
Dialektstudier 1: 7–50.
- Gregersen, Frans, Marie Maegaard og Nicolai Pharo. 2009. "The long
and short (æ)-variation in Danish – a panel study of short (æ)-variants
in Danish in real time". *Acta Linguistica Hafniensia* 42: 64–82.
- Hernes, Reidunn. 2006. *Talemål i endring? Ein longitudinal studie av ta-
lemålsutvikling og språkleg røynomsopptarining hjå ungdommar i Os-
lo*. Ph.d.-afhandling, Universitetet i Bergen.
- Horvath, Barbara M., og Ronald J. Horvath. 2001. "A multilocality study
of a sound change in progress: The case of /l/ vocalization in New
Zealand and Australian English". *Language Variation and Change* 13:
37–57.
- Hårstad, Stian. 2010. *Unges språknruker i gammel by: En sosiolingvisk
studie av ungdomstalemål i Trondheim*. Ph.d.-afhandling, Norges tek-
nisk-naturvitenskapelige universitet.
- Indenrigs- og Sundhedsministeriet. 2005. *Kommunale reformen – kortfor-
tal*. København.
- Ivars, Ann-Marie. 1986. "Från Österbotten til Sörmland. En undersök-
ning av emigration och språklig anpassning". *Studier i Nordisk Filologi*
66. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Jacobsen, Klaus Friberg. 2004. *Befolkningens uddannelsesniveau*. Køben-
havn: Danmarks Statistiks Trykkeri.
- Jensen, Torben Juul, og Marie Maegaard. 2012. "Participles in Jutland –
a real time study of regionalization and standardization". *Nordic Jour-
nal of Linguistics*. 35: 169–95.
- Johnstone, Barbara. 2004. "Place, Globalization, and Linguistic Varia-

- tion". I: *Sociolinguistic Variation – Critical Reflections*, red. Carmen Fought, 65–83. Oxford: Oxford University Press.
- . 2010. "Indexing the Local". I: *Handbook of Language and Globalization*, red. Nicolas Coupland, 386–405. Oxford: Oxford University Press.
- . 2011. "Language and Place". I: *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*, red. Rajend Mesthrie. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaattmann, Christian. 1985. *Stationsbyer i Sønderjylland – Toflund og Hjordkjer*. Aabenraa: Illustreret Forlag.
- Kerswill, Paul. 1994. *Dialects Converging: Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristensen, Kjeld. 1977. "Variationen i vestjysk stationsbymål. En kvantitativ sociolingvистisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing Amt". *Dialektstudier* 4: 29–109.
- . 1979. "Kvantitative sprogblendsstudier". *Dialektstudier* 4: 161–236.
- . 1980. "Situationsafhængig sprogbrug hos vestjyske skoleelever". *Danske Folkemål* 22: 29–124.
- Kristiansen, Tore. 2009. "The macro-level social meaning of late-modern Danish accents". *Acta Linguistica Hafniensia* 42: 167–92.
- . 2014. "Does mediated language influence immediate language?" I: *Mediatization and Sociolinguistic Change*, red. Jannis Androutsopoulos. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kristiansen, Tore, Tina Bruun Clausen og Merete Havgaard. 2003. "Sprogholdninger hos unge i Næstved". *Danske Talesprog* 3: 17–70.
- Labov, William. 1967. "The Effect of Social Mobility on Linguistic Behavior". I: *Explorations in Sociolinguistics*, red. Stanley Lieberman, 58–75. Bloomington: Mouton & Co.
- Maegaard, Marie. 2001. "Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis. Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge". *Danske Talesprog* 2: 77–166.
- Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen og Jens Norman Jørgensen. 2013. "Diffusion of Language Change: Accommodation to a Moving Target". *Journal of Sociolinguistics* 17: 3–36.
- Mæhlum, Brit. 1986. *Språklige variationsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus.
- . 2010. "Language and social space". I: *Language and Space: an international handbook of linguistic variation*, red. Peter Auer og Jürgen Ertch

- Schmidt, 18–32. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Mæhlum, Brit, og Urm Rønnefeld. 2009. "Dialektparadiset Norge – en samlet med modifikasjoner". I: *I mund og bog – 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*, red. Henrik Hovmark, Iben Stampe Sletten og Asgerd Gudiksen, 219–30. København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut.
- Monka, Malene. 2005. "Enten skal jeg snakke sønderjysk eller skal jeg snakke rigsdansk" – en undersøgelse af sprogbrugen i serviceindustrien i Aabenraa med fokus på sproglæring. Speciale, Afdeling for Dialektforskning. Københavns Universitet.
- . 2013. "Sted og sprogforandring: En undersøgelse af sprogforandring i virkeligt tid hos mobile og bofaste informanter fra Vinderup, Odder og Tinglev". *Danske Talesprog* 13: 1–252.

- Munk, Martin D. 2003. *Social mobilitet. Social mobilitet i Danmark – set i et internationalt perspektiv*. Arbejdsrapport 9. København: Socialforskningsinstituttet.
- Nielsen, Bent Jul. 1998. "Talesprogsvariationen i Århus – en sociolingvистisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder". *Danske Folkemål* 40: 51–78.
- Nielsen, Bent Jul, og Magda Nyberg. 1988. "Talesprogsvariationen i Odder kommune. En foreløbig rapport". *Danske Folkemål* 30: 31–88.
- . 1989. "Talesprogsvariationen i Odder kommune. En foreløbig rapport. II. Yngre rigsmålstræk". *Danske Folkemål* 31: 119–53.
- . 1992. "Talesprogsvariation i Odder kommune. I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvистisk belysning". *Danske Folkemål* 34: 45–202.
- . 1993. "Talesprogsvariation i Odder kommune. II. Yngre og ældre rigsmålstræk i sociolingvистisk belysning". *Danske Folkemål* 35: 249–348.
- Nielsen, Bent Jul, og Karen Margrethe Pedersen. 1991. *Danske Talesprog: dialekter, regionalprogs, sociolekter*. København: Gyldendal.
- Nyberg, Magda. 1991. "Unge sønderjyders rigsmålstilegnelse". *Danske Folkemål* 33: 159–68.
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på fyttefot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Uppsala universitet. Institutionen for nordiska språk.
- Pedersen, Inge Lise. 1994. "Linguistic Variation and Composite Life Modes". I: *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*, red. Bengt Nordberg, 87–115. Berlin: de Gruyter.

- . 1996. "Regionalism and linguistic change". *Sociolinguistica* 10: 77–89.
- . 1999. "Hvornår er en kode ikke længere den samme kode – og hvem afgør det? Om forholdet mellem sprogbrugernes og sprogforskerens grænseadragning, specielt i forbindelse med regionalisering". *Målbyrting* 2: 18–40. Bergen: Nordisk Institut.
- . 2003. "Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900–2000". *International Journal of the Sociology of Language* 159: 9–28.
- . 2005. "Processes of standardization in Scandinavia". I: *Dialect change*, red. Peter Auer, Frans Hinskens og Paul Kerswill, 171–95. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2009a. "Standardtalesprogets tilblivelse og rolle i Danmark". *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27: 159–77.
- . 2009b. "500 års landbohistorie spejlet i talesproget – De danske dialekters død i fire akter". *Landbohistorisk tidsskrift* 2: 42–71.
- . 2011. "Talesprogets historie i sociolingvistisk belysning". *Studier i Nordisk 2008–2009*, 135–58. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Pedersen, Karen Margrethe. 1986. *Mødet mellem sprogene i den danske tyske grænseregion. En, to- eller flersprogete børn i Sønderjylland*. Åbenraa: Institut for Grænseregionsforskning.
- . 2000. *Dansk sprog i Sydvestjylland – Det danske sprogs status inden for det danske mindretal i Sydvestjylland*. Haderslev: Institut for Grænseregionsforskning.
- . 2004. "Mødet mellem kulturerne og sprogene i den dansk-tyske grænseregion – en model for et interkulturelt samfund?" *Pluk* 1: 43–44.
- . 2010. *Valgkamp på sønderjysk. I: Jysk, østjysk, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk Festskrift til Viggo Sørensen og Ole Rasmussen*, red. Torben Arboe og Inger Schoonderbeek Hansen, 185–206. Århus: Århus Universitet.
- Quist, Pia. 2010. "Unifying the language-body-place connection: A study on linguistic variation and social style in a Copenhagen community of practice". I: *Language and Space: an international handbook of linguistic variation*, red. Peter Auer og Jürgen Erich Schmidt, 632–48. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Ringgaard, K. 1960. *Vestjysk stød*. Århus: Universitetsforlaget i Århus.
- Røyneland, Urm. 1994. *Når bygdemål møter bymål. Ein individsentert eksempelestudie av fire samnørtingar i Oslo*. Spæiale, Universitetet i Oslo.
- . 2005. *Dialektmøllering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variation og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tymsø*. Dr. art.-afhandling, Universitetet i Oslo.
- . 2009. "Dialects in Norway: catching up with the rest of Europe?" *International Journal of the Sociology of Language*. 196/197: 7–30.
- Sjækeland, Martin. 2001. "Personlegdomen som bakgrunnsvariabel i sosiolingvistikken". *Målbyrting* 5: 31–48.
- . 2009. *Språk og samfunn i endring. Ein studie av tilhøvet mellom lokal identitet og talemålsutvikling*. Oslo: Novus.
- Stilling, Niels Peter. 1987. *De nye byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840–1940*. Selskabet for Stationsbyforskning.
- Sundgren, Eva. 2002. *Återbesøk i Eidsvåna – En undersøkning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Ph.d.-afhandling, Uppsala universitet.
- Thelander, Mats. 1979. "Stad och omland: urbanisering speglad i språket. En materialbeskrivning". *FUMS-rapport* 76. Uppsala.
- . 1982. "Analys av språklig variation. Metodresonemang utifrån några nordiska talspråksundersökningar". I: *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*, red. Mats Thelander, 164–85. Lund.
- Trudgill, Peter. 1974. "Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography". *Language in Society* 3: 215–46.
- Undervisningsministeriet. 2000. *Regionale uddannelsesmønstre*. København: Vndtegn, Carsten. 2003. *Unges valg af videregående uddannelse*. Åbenraa: Institut for Grænseregionsforskning.

Abstract in English

The article reports on a real-time panel study of 23 informants from three municipalities in separate dialect areas in Jutland, Denmark. At the time of the first recordings (1978–86), the municipalities were in different stages of the ongoing Danish dialect levelling process. In *Odder*, dialect levelling was advanced, informants' language being regional dialect or regional standard. In *Vindrup* and *Tingløse*, informants' languages featured substantial amounts of dialect features. Quantitative analyses of morphological and phonological variables show different patterns of language

To explain the differences in language change and language attitudes of the informants from the three municipalities, a human-geographic approach to place has been taken. This implies paying attention not only to space effects, i.e. distance, proximity and location – but also to place effects. Place effects encompass the ensemble of sociolinguistic conditions within speech localities, e.g. historical, socioeconomic and attitudinal factors.

E-post: monk@hum.ku.dk

Odder:

Mobil Odder-mand

Informant/yr	Forced gynecological examination, %	Representative diagnoses	BLVD	OR	LT	ET	EB	DE	SAID	OS
Klaus 1986			33	100	83	50	25	22	78	C
Klaus 2006	-385		129	6	91	3	0	0	0	3

Bofaste Odder-Kvinder

Informant/yr	Forced gynecological examination, %	Representative diagnoses	BLVD	OR	LT	ET	EB	DE	SAID	OS
Klaus 1986			33	100	83	50	25	22	78	C
Klaus 2006	-385		119	6	91	3	0	0	0	3

Informant/ IC	Forward β - γ optimalities, %	Regulation factor diprotein	BLD/T d	OK	BT	BT-1 non-BT	+BDE DEN/	SADAN	OSISA
Alina 1985*	-9.8	74/6	6	100	79	100	220	90	69
Alina 1986*		84/8	16	100	88	100	100	93	69
Alina 2005*		84.3*	18	-	88	-	100	69	69
John 1985*	-9.1	61/3	43	91	78	84	63	13	3.8
John 1986*		50/4	22	100	80	100	64	93	36
John 2005	-7.8	35/3	12	96	84	84	47	18	0
Rita 1985*		35/3	12	96	84	84	47	97	0
Rita 2005	-0.4	35.1	13	90	59	97	37	80	11

Vinderrup:

informant/år	Førstel af ny opgangstid, %	Dokumentation	VASTØD	IKKE KLUSUL	EE	OO	AKTUEL	JBG
Mads 9/06	0	0	0	0	0	0	0	0
Mads 2006	0	0	0	0	0	0	0	0

Mobil Vinderup-mand

14. OR og DEN/DET er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster i de gamle optegnelser. Dog var to ud af to manifestationer af OR og tre ud af fire manifestationer af DEN/DET regionale (jf. Nielsen og Nyberg 1992: 188).
15. OR, -ET i meget og SÅDAN er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. de gamle optegnelser gælder det, at én ud af én manifestation af OR, én ud af to manifestationer af -ET i meget og to ud af fire manifestationer af SÅDAN udtales regionalt (jf. Nielsen og Nyberg 1992: 188).
16. OR er ikke medregnet pga. færre end fem forekomster. Fire ud af fire manifestationer af trækker udtalen regionalt i 1986 (jf. Nielsen og Nyberg 1992: 188).

den gamle optrættelse, der ikke medregnedes, da der er tre andre og fem forekomster i den gamle optrættelse. I den gamle optrættelse var tre ud af tre manifestationer af VSTØD, fire ud af fire manifestationer af EE og tre ud af tre manifestationer af AR. TIKEL standardvarianter (jf. Kristenssens noter). Desuden havde hun o dialektale manifestationer af nogen af de undersøgte træk i den mere uformelle gruppesamtale (jf. Kristensen 1980: 84–85).

Bofaste Vinderup-kvinder

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	V-STØD	IKKE	KLUSIL	KLUSIL	ER	OO	ARTIKEL	JEG
Jens 1978*	1978	72	72	67	100	23	86	72	200	200	96
Jens 1986*	1986	72	72	59	200	23	86	72	200	200	96
Bo 2006**	2006	40	40	23	100	4	96	6	61	94	94
Jens 1986*	1986	33	33	6	89	0	8	0	94	44	0
Jens 2006	2006	34	34	0	96	0	0	0	0	3	0
Paul 1978*	1978	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Paul 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kent 1978*	1978	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kent 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Bofaste Vinderup-mænd

Tinglev:

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	ER	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Bo 1986	1986	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bo 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Mobil Tinglev-kvinde

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	ER	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Søren 1986	1986	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Søren 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Mobil Tinglev-mand

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	ER	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Pa 1986	1986	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pa 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Bofast Tinglev-kvinde

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	ER	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Nils 1986	1986	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nils 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Bofast Tinglev-mand

Informant/år	Fødselsår	Opfølgning, %	Dialektprosent	ER	OO	B til F	G til CH	ARTIKEL	JEG	IKKE
Nils 1986	1986	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nils 2006	2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0

18. KLUSIL er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster. Jens havde ingen lokale manifestationer af trækene i den mindre formelle gruppesamtale fra 1978 (if. Kristensen 1980: 84–85), derfor er det sandsynligt, at han ikke brugte variablen i skolesammenhænge.
19. B til F er ikke medregnet, da der er færre end fem forekomster.

Norske talord i samisk tale i Guovdageaidnu

Av Nils Dannemark

Artikkelen tek for seg bruk av norske tal når det dominante språket i diskursen er nordsamisk. Informantane høyrer alle heime i Guovdageaidnu, og har nordsamisk som fyrstespråk. Materiala som er analysert, er samla inn med hjelp av eit skema som inneheld setningar med talord. Kvar setning er oppgjeven med talord både på norsk og nordsamisk. Informantane har så kryssa av for i kor stor grad dei meiner dei utvalde setningane og tilsvarende setningar som dommesetningane er akseptable, kor ofte dei nyttar slike setningar, og kor ofte dei har høyrte andre nytte dei. Det viser seg at det er skilnad på kor akseptable informantane finn dei ulike setningane. Artikkelen drøftar materialet i ei kognitiv ramme med vekt på Langackers domeneomgrep. Det er klar skilnad på korleis bruk av norske talord blir vurdert ut frå kva domene talordet seier noko om.

1 Innleiing

I Guovdageaidnu¹ er samisk det dominerande språket. Dannemark (2010) har ein gjennomgang av kjeldemateriale som fortel om bruken av språk i bygda, og konklusjonen er: "Det ser alt i alt ut til at det som finst av kjeldemateriale, klart viser at samisk² er majoritetsspråket i Guovdageaidnu, og at det har vore det så langt tilbake som vi har opplysningar om" (Dannemark 2010: 19). I ei spørjeundersøking som vart gjennomført mellom ungdomsskolelevar i 1998/99, svara 93,3 % at dei nyttar samisk som einaste eller eitt av to eller fleire språk saman med kameratar (Dannemark og Johansen 2001: 50f.). Samisk er det dominerande språket, men dei aller fleste i Guovdageaidnu meistrar også norsk så godt at

1. Offisiell norsk form er *Kautokeino*. I denne artikkelen nyttar eg samiske stadnamn i nordsamisk form.
2. 'Samisk' tyder her 'nordsamisk' slik det blir nytta i Guovdageaidnu'. Eg kjem til å nytte nemninga slik også i denne artikkelen. Nemninga 'nordsamisk' blir nytta når det eg seier noko om nordsamisk grammatikk som ikkje gjeld andre samiske språk.